

KADIN HAREKETİNİ OLUŞTURAN FARKLI DİNAMİKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI 2

Kadın alçak bir yaratıktır...” *Augustinus (354–430)*

“Bir kadın gördüğün zaman o şeytandır bir çeşit cehennemdir” *Papa II. Pius (1405–1464)*

“Kadınların en büyük şerefleri erkekleri doğurmalarıdır” *Martin Luther*

PROF. DR. NÜKET ÖRNEK BÜKEN
Hocettepe Üniversitesi
Tıp Fakültesi
Deontoloji-Tıp Etiği ve Tarihi AD
buken@hocettepe.edu.tr

Kapitalizmi ve kapitalistleri kadının özgürleşmesi değil, fakat yalnızca geniş ölçekli kapitalist üretimin ve sömürünün ihtiyaçları ilgilendiyordu. Yine de kadını geniş ölçekli üretimin içine çeken iktisadi gelişme önemli bir tarihi ilerlemenin ifadesiydi. Bu süreç kadını sosyal ilişkiler alanına çekmekle kalmadı, emekçi ve ezilen cins olarak sosyal uyanışını da hızlandırdı. Sosyal mücadeleleri katılmasını, bu mücadelelerde içinde saygınlık ve özgüven kazanmasını, kendine bu yolla da bir nebze olsun özgürleşme alanı yaratmasını kolaylaştırdı. Ama önemle yinelemek gerekir, bu modern sanayinin gelişmesinin kendiliğinden yarattığı bir sonuç oldu. **Modern sanayinin kendiliğinden önünü açtığı bu süreçlere burjuvazi doğrudan bir katkıda bulunmak bir yana, tam tersine, bin bir karşı müdahale ve engellemede bulundu.**

Bu nedenle kapitalizmin iktisadi gelişmesinin kadının kurtuluşunun kolaylaştırıcı nesnel ön koşulları kendiliğinden yaratması ile bu toplumsal düzenin egemen sınıfı olarak burjuvazinin bilinçli tutumu arasında kesin ve kategorik bir ayırım yapılmak gerekir. **Kadının bugünün toplumunda kazandığı belli hak ve özgürlükler sistematik biçimde burjuva ideolojik manipülasyonlara konu olduğu için bu sorun özellikle önemlidir.** Burjuvazi en devrimci döneminde bile kadının özgürleşmesi için, ezilen cins olmaktan çıkabilmesi için, kadının o çok yönlü ezilme durumundan bir çıkışı bulamadı. Çünkü sınıf olarak bundan bir çıkarı yoktu. Tersine, kadının ezilen cins konumunun yeni biçimler içinde korunması birçok bakımdan onun sınıf çıkarlarına ve tercihlerine uygun düşüyordu.

Günümüzde kapitalizmin kendisi kritik bir dönüm noktasındadır. Küresel ekonomik kriz ve buna karşı önde gelen devletlerin kararlı bir şekilde gösterdikleri post-neoliberal tutum (şimdi artık hepsi Keynesçi) bir ekonomik sistem olarak neoliberalizmin sonunun başlangıcına işaret eder. Barack Obama'nın seçilmesi, boğazına kadar içine batmış olsa da, neoliberalizmin politik bir tasarı olarak nihai reddedilişine işaret ediyor olabilir. En iyi fikirlerimizden neoliberal saldırılarla araçsallaştırılmasına seyirci kaldıktan sonra, şimdi artık onları geri istemek için bir fırsatımız var diyor Nancy Fraser (6).

Yıllardır feministler konuyla ilgili en ileri teori ve pratikler için ABD'ye baktılar ancak 9 Eylül'ün politik iklimiyle bu durum artık değişti diyor Fraser "feminist tasarıların haritalanması" isimli çalışmasında (7).

ABD'den uluslar ötesi alana, Avrupa'ya geçildiğinde feminizmin coğrafi yer değişimi beraberinde neyi, neleri getirecektir? Feminist projenin geleceğiyle ilgili politik beklentiler ne ölçüde farklılaşacaktır? Yazar 2. dalga feminist hareketi coğrafi açıdan 3 faza ayırır; toplumsal hareketleri içeren 1. faz Kuzey Amerika ve Batı Avrupa feminizmidir. İkinci faz yine ABD'de kimlik politikalarının tartışıldığı ancak diğer bölgeleri etkilememiş bir coğrafi feminizm fazıdır. Üçüncü faz ise Avrupa'yı da içine alan çok gelişmiş uluslar ötesi bir politik alandır (7).

Fraser yeniden dağıtımdan tanınmaya giden süreçte költürizm ile neoliberalizmin mutsuz evlilik sürecini anlatır makalesinde.

Postkolonizmin, Batıdan doğan siyasal/kültürel değerlerin dünyanın diğer bölümlerinde de tekrarlanmasını istemesi ne kadar gerçekçidir? Batılı feminizminin yapıldığı literatürde, Batı feminizminin diğer coğrafyalara dışlayıcı, emperyalist tutumu ve bunun sonuçları ayrıntılıyla tartışılırken şu soru da uslarda

yer etmektedir; Batılı feminizmin eleştiriyi yapmadan feminizm mümkün müdür? Batı feminizminden farklı yapılan hareketlerin deneyimlerini nasıl yorumlamalıyız? Batılı feminist hareketin erkek egemenliği eleştirileri bu toplumlarda ortaya çıkan kadın hareketleri için ne kadar geçerli? Geleneksel ataerkillik toplumsal örgütlenmeler içinde kalarak kadınların erkek egemenliğinin ardındaki cinsiyetçi rejimi değiştirebilmesi mümkün mü?

Postkolonial feminist hareket SSCB'nin dağılması ve Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile simgeleştirilen süreçte birlikte, dünya tarihinde 20. yüzyıl kapatan ve yeni bir yüzyıla başlamanın ilk tarihi adımı olarak anılmaya başlanacak kadar önemli bir dönüşümle birlikte simgelemektedir. Bu coğrafyanın toplumlarında dünyanın en yüksek eğitimli ve ücretli çalışan konumundaki kadın nüfus bu tarihsel dönüşüm noktasını kendine özgü sorunlar ve çözümler arasında yaşamaktadır. Geçmişin devlet ve komünist parti tekelindeki otoriter siyasal örgütlenmeler içinde, resmi ideolojinin kadın-erkek eşitliği ve kadın hakları tanımına bağlı kadın örgütleri artık kadınlar için bir şey ifade etmemektedir. Dünyanın en radikal kadın hakları hareketinin yaşandığı bu topraklarda da radikalizm üzerinden yüzyıl geçmiş; bu dönem boyunca kadınlar eğitim, çalışma, emeklilik, yaşlılık, ücretsiz çocuk bakımı, ücretli annelik izinleri gibi sayısız hakları kazanarak sürdürdükleri yaşamalarını, şimdi kapitalist piyasa, sosyal güvencesiz çalışma, iş bulma için rekabet, sivil toplum olarak örgütlenme gibi olanaklardan yararlanarak sürdürmek durumundadırlar.

Eski Sovyet ülkelerinin hemen hepsinde, özellikle de Doğu Avrupa'nın katolik ve ortodoks toplumlarında ve güney bölgelerin müslüman toplumlarında muhafazakârlığın ve dindarlığın yeniden canlandığı görülmüştür. Bu süreçte yeni ortaya çıkmakta olan kadın hareketlerinin temel sorunlarından biri kadınların eski rejimde sahip olup şimdi yitirmiş oldukları hakların ne olacağı ve yeniden nasıl kazanılacağıdır? Geriye dönüşü değil, ama yeni toplumu kurmak için atılan adımlara kadınlar nasıl katılmalıdır? Kadınların enformel işlere ya da aile içinde ücretsiz işçiliğe dönüşen ekonomik faaliyetleri onları korumaya ne kadar yetecektir? Aile ideolojisine geri dönüş nasıl engellenebilir? Sınırların açılması ile kadın ticaretindeki artış ile nasıl mücadele edilebilir? Özerk, sivil örgütlenme ne anlama gelir ve nasıl yapılır? Tek parti rejimi yerine "Batı tipi demokrasisi"nin aynı tür bir resmi ideoloji olmasını nasıl engelleyebiliriz? Kapitalist piyasanın yıkıcı, yoksullaştırıcı etkilerini kadınlar açısından nasıl en aza indirebiliriz? Sovyet devletinden kurtulup Batılı kapitalizme de teslim olmadan özerk ve sivil bir kadın gücü oluşturularak yeniden bir toplum inşa sürecine nasıl katılabiliriz? Kamu politikalarını önemini yeniden anlamışken kadınlar yararına işleyecek kamu politikaları inşası nasıl mümkündür? Yeni dönemin yeni kadın örgütleri bu soruların yanıtlarını tartışarak örgütlenmeye çalışıyorlar.

Batı'da gelişen kapitalist sanayileşmenin öteki yüzü, dünyanın geri kalan kısımlarına sömürgecilik ve emperyalizm biçiminde gerçekleşen yayımadır. Bu tür kapitalistleşme ve sanayileşme sürecini yaşayan bölgelerde Batı'dan farklı bir toplumsal gelişim süreci ortaya çıkmaktadır. Büyük ölçüde Latin Amerika bölgesinde, bazı Asya ve Orta Doğu ülkelerinde gözlenen bu toplumsal bağlam, cinsiyet temelli toplumsal ilişkileri de farklı yönde yapılandırmaktadır.

Toplum, devleti ve sermayenin uluslar arası ilişkilerini tekeline almış dar kesimler ile geniş bir kırsal köylülük, kentli yoksullar ve küçük ticaretle uğraşanlar kesimi arasında keskin bir bölünmüşlük sergilemektedir. Toplum kesimlerinin (halk) önemli bir kısmının temel derdi devletin zulmünden, siyasal-bürokrasi-sermaye bütünleşmesinin oluşturduğu rantçı talan ve sömürden kurtulmak ve buna karşı direnmektir. Dev-

lete ve sermaye kesimine karşı örgütlenmiş güçlü sivil direniş örgütleri halkın önemli bir kısmı tarafından desteklenmekte ve bazı coğrafi bölgeleri kendi meşru denetimini altında tutabilmektedir (1). Bu tür ülkelerde kırsal, köylülüğe dayalı yapılar bir ekonomik gelişme ve kalkınma politikasına dayalı dönüşüm politikası sonucu değişimler yaşamazlar ve bu kaotik değişim dönemlerinde tarıma dayalı yerel cemaatler mevcut patriarkal yapıları korur, hatta patriarkal cinsiyet rejimleri daha da güçlenerek ve yenilenerek varlığını sürdürülebilir. **Aile, kandaşlık, dinsel kurumlar çoğu zaman insanlar devlete ve sermaye kesiminin acımasızlığına karşı koruyan ve destekleyen kurumlar olarak varlığını devam ettirebilir ve geleneksel cinsiyet rejimlerinden destek alabilir. Bu yapılar içindeki kadınların talepleri bu yapıları yıkmaktan çok bu yapılar içinde güçlenerek kendi yaşam koşullarını iyileştirmeye çalışmak olabilir.**

Erken sanayileşmiş kapitalist coğrafyaların diğer bir tür yayılması ve dışlayıcı etkileri ile şekillenmiş coğrafya ise Orta Doğu ülkeleri, müslüman topluluklar ve Asya'nın gelişmemişlik nedeniyle "Doğu" kategorisi altında toplanan kesimleridir. Bu toplumlar, sömürgecilik ve sonrası emperyalist işgaller ve savaşlar ya da dolaylı ekonomik ve siyasal müdahaleler ile karşılaştıkları son birkaç yüzyıl boyunca kendine özgü bir yapılanma süreci yaşamaktadırlar.

Bu süreci belirleyen etmenlerin başında güçlü bir sanayileşme politikası yaratamama, enerji kaynaklarına sahip olmanın yarattığı işgal ve savaşlarla baş edememe, uluslaşma akımlarının geç ve milliyetçi-muhafazakâr tarzının egemenliği ile gerçekleşmiş olması, ulus-devletin zayıf ya da bağından itibaren güdümü olması gibi etmenleri sayabiliriz (1).

Bu ülkelerde kültürel ve siyasal anlam dünyası Doğu-Batı ikilemi olarak andırabileceğimiz bir zihniyet tarzından kaynaklanır ve dünyayı Doğu ve Batı diye ikiye ayırmış; genel olarak birbirine benzemeyen, hatta birbirine zıt özellikler taşıyan iki dünya olarak düşünme üzerine kurulmuş bir düşünme biçimidir. Bu ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal aktörleri de kendilerini bu iki dünyaya mesafeli/yakınlıkla tanımlarlar. Bu tür düşünme tarzında bir yanda Batılılaşma ile modernleşmenin özdeşleştirilmesi, diğer yandan gelenek ve geçmiş ile dinin ve yerel otantik kültürel yapıların özdeşleştirilmesi söz konusudur.

Bu ülkelerde uluslaşma süreçleri genellikle işgalci sömürgeci ya da emperyalist Batı ordularına karşı gelişen bir ulusal bağımsızlık hareketleri ile iç içe girecek var olmuştur; bu nedenle ulus-devlet kurma ile milliyetçi düşüncesinin, devletin miller kurumlarının ve doğrudan orduların yakın bir baği olmuştur. Türkiye, Cezayir, İran, Mısır gibi ülkeler bu tür süreçlerin ilginç örnekleridir. Bu uluslaşma süreçleri yeni bir toplum yaratmaktan çok yeni bir devlet yaratmak olarak kavranmıştır ve ulusalçılık, milliyetçilik hareketlerinin güçlü olduğu siyasal değişim süreçlerinde ve büyük ölçüde otoriter-despotik kadroların elinde gerçekleşmiştir (1).

Sirman, "Kadınların milliyeti" adlı yazısında "milliyetçilik" kavramının kendisine toplumbilimsel, materyalist açıdan, idealizm ve post yapısalcı yaklaşımlar açısından bakarken öte yandan üretilen millet anlayışlarıyla toplumsal cinsiyet arasında karşılıklı belirleme/belirlenme ilişkisini görmemizi sağlamaktadır (8).

Yeni aileyi ve yeni kadını yaratmak milliyetçiliğin temel meselelerindedir ve iktidar ile toplumsal cinsiyet arasındaki bağlar dışsal olarak ve cinsel kimlikten bağımsız bir şekilde kurulmaktadır. Bu yapılar erkin, egemenliğin, erkekliğin yeni baştan kurulmasıdır aslında. Chatterjee sömürge sonrası toplumlarda kamusal alanın başka bir devletin egemenliği altında olması nedeniyle kadın ve ailenin Hindistan'daki milliyetçi söylemde nasıl tanımlandığını anlatır ilgili makalesinde (9). Eşitlik ve özgürlük yönünde özerk bir kadın mü-

cadelesinin yürütülemediğini; böylece bir mücadelenin siyasal olaylara ilişkin kamu arşivlerinde aranmasının yanlış olduğunu zira 19. ve 20. yüzyıldaki Batı kadın hareketinin tersine, milliyetçilik döneminde mücadelelerin verildiği alanın kamusal alan olmadığını söylemektedir (9). Hintli orta sınıflar, orta sınıf kültürünü kendi aile, erkeklik ve kadınlık anlayışlarından yola çıkarak yeniden inşa etmiş ve bu esnada yine aile, kadınlık ve erkeklik için yeni kurgular oluşturmuşlardır.

Maternal Nationalizm kavramı içinde tanımlanan, anneliğin ve kadınlığın ulus için feda edilmesi ya da Najmabadi'nin makalesinde çok güzel anlatıldığı gibi, vatanın kadın/anne olarak ifadesi bu egemen anlayışın bir yansımasıdır. "Kadın vatani" korumakla yükümlü bir erkekler topluluğu olarak modern devlet, simgesel düzeyde de olsa giderek daha fazla erkekleştirilmiş ve vatan, korunan bir kadın kategorisine sokulduğukça, devlet de o ölçüde koruyucu erkek niteliği kazanmıştır (10). Bir başka yazısında yazar İran İslam Cumhuriyeti'nin tarihindeki gelişmeler ışığında farklı ideolojik görüşlere sahip kesimler tarafından modernizm, laiklik ve feminizm kavramlarının birbirleriyle nasıl farklı şekillerde ilişkilendirildiğini analizini yapmaktadır. Kadın haklarına dair meseleler, laiklik ve modernliği, başka hiçbir sosyopolitik ve kültürel mücadele konusunda olmadığı kadar -modernite kıyafetleri- medeniyet kıyafetleri- ifadeleriyle temsil etti der Najmabadi. Modernliğe karşı antimodernizm ikiliği...

1936 yılında kadınların örtülerini çıkarması emredilirken 1979 yılında tam tersi onlardan istenir olmuştur. Feminizmin kendisinin İran modernliğinin laikliği için nasıl bir örtü işlevi gördüğünü, "İslam ve feminizm" tartışmalarında tarihsel bağlamdan kopuk değerlendirmelerin bizleri yanı sıra sürükleyeceğine bu nedenle değerlendirmelerin tarihsel özgünlük korunarak yapılması gerekliliğini yazar çok güzel ifade eder. İslamlaşmış toplumlarda emperyalizm, kadınlar vasıtasıyla/aracıyla dini ve költürü yayıflatarak tahakküm kurmaya çalışmakta ancak eş zamanlı olarak "kültür olarak kadın"ın merkezde yer aldığı politik söylemler gelişmektedir.

KAYNAKLAR

1. Prof. Dr. Serpil SANCAR, Dünyada Kadın Hareketlerini Belirleyen Dinamikler, Ankara Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı yüksek lisans dersi için hazırlanmış bilgi notu, Kasım 2008, Ankara.
2. Maxine Molyneux, 1998, Analysing Women's Movements, Development and Change, vol. 29; 225.
3. Nancy Fraser, "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek", Kamusal Alan, (İstanbul: Hil Yayınları, yay. haz. Meral Özbek, 2004) s. 117.
4. Josephine Donovan, Feminist Teori, İletişim yayınları, 2009.
5. Bell Hooks, Feminizm herkes içindir, çittembik yayınları, 2002.
6. Nancy Fraser, "Feminism, Capitalism and the Cunning of History", New Left Review 56, Mart-Nisan 2009, s. 97-117.
7. Nancy Fraser, Mapping the Feminist Imagination: From Redistribution to Recognition to Representation, Constellations, Volume 12, No:3, 2005.
8. Nüket Sirman, Kadınların Milliyeti, Milliyetçilik: Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, cilt4, İletişim yayınları, 2002.
9. Chatterjee, Partha. Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm. Çev. Evrem Tilki. Vatan, Millet, Kadınlar. Haz. Ayşe Gül Altınay. İstanbul, İletişim Yayınları.
10. Afsaneh Najmabadi, Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak. Vatan, Millet, Kadınlar. Haz. Ayşe Gül Altınay. İstanbul, İletişim Yayınları, 118-154.
11. Afsaneh Najmabadi, Feminizmi Ört(me)mek, Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, 2009